

Tomasz Sławiński

KRĄG RODZINNY PRYMASA ANDRZEJA OLSZOWSKIEGO

SŁOWA KLUCZOWE

genealogia, prymas, Andrzej Olszowski

Charakterystyka każdej znaczącej postaci historycznej rozpoczyna się zwykle od zakreslenia jej rodzinnego kręgu. Tak panegiryści, jak i pamfletyści skupiają się przeważnie na przodkach, których cechy intelektualne i fizyczne oraz koleje losu mogły wpłynąć na charakter i początki karier opisywanych postaci. Ważne są także pokolenia równoległe – bracia, siostry, kuzyni, których losy spletały się z losami naszych bohaterów. Warto też przypatrzeć się bliżej pokoleniu dzieci i wnuków – również w ich losach odbija się często historia omawianej postaci. Również i nieco dalsi krewni odgrywają znaczącą rolę w naszym życiu. Stąd postacie wujów i ciotek, często pomijane i niezauważane, powinny pojawić się w specyficznym zbiorze ludzkim służącym prozopografii – nauce pomocniczej historii, zajmującej się identyfikacją człowieka w społeczeństwie, śledzeniem jego związków rodzinnych, rodowych, towarzyskich i społecznych, w aspekcie kariery, prowadzącej do wykonywania władzy lub posiadania określonej pozycji społecznej.

Krąg rodzinny prymasa Andrzeja Olszowskiego jest właściwie bardzo dobrze rozpoznany przez literaturę. Był on tak znaczącą postacią, że zarówno pisząc o jego przodkach, jak też i nepotach, aż do współczesnych pokoleń (Koźmian 1972: 208; Mroziński, Rupiński 2008: 3; Minakowski), badacze wspominają zawsze o ich związkach rodzinnych z tym niezwykłym człowiekiem. Mimo to spojrzmy raz

jeszcze na liczny zespół osób powiązanych nicią pokrewieństwa z naszym bohaterem. A tworzyli go przedstawiciele stanu szlacheckiego od jego warstw najniższych do najwyższych.

Wszystko zaczęło się niepozornie. Jeszcze dziad ojczysty Andrzeja – Marcin – był skromnym szlachcicem, dziedzicem części Przesiadłowa, które wziął w dziale braterskim w roku 1581¹. Przesiadłowo (współczesna forma: Przesiadłów) położone było w okolicy od dwustu ponad lat zamieszkałej przez uchodźców z Prus, od których nazwano ich herb, przedstawiający wilcze kosa – rodzaj okrutnej pułapki zakładanej na wilki. Niczym szczególnym Marcin nie wyróżniłby się z grona swych równie skromnych ziomków, gdyby nie małżeństwo z Elżbietą Fryczówną Modrzewską h. Jastrzębiec – córką wielkiego intelektualisty, myśliciela i pisarza, Andrzeja. Zdarza się często, że zdolności i umiejętności dziedziczymy po rodzicach. Nikt nie wie jednak do końca, czy dzieje się tak ze względów genetycznych czy wskutek wychowania w określonym środowisku. Jaki był wpływ Frycza na córkę, czy intelekt i talent ojca mógł przełożyć się na dzieci? Nie wiadomo. Elżbieta z Fryczów Olszowska mało знаła ojca. Andrzej Modrzewski umarł jesienią 1572 r., gdy miała najwyżej około 10 lat. Środowisko, w którym wzrastała nie było przygotowane na odbiór pisanych treści o wysokim stopniu wyrafinowania intelektualnego. Dość powiedzieć, że syn autora *Mowy o mężobójstwie*, również Andrzej, brat Elżbiety z Modrzewskich Olszowskiej, w 1584 r. napadł z kompanami na plebana w Małczu, zadając mu siedem ran. Sam zabity został trzy lata później strzałem w brzuch przez Wojciecha Kurzewskiego z Kurzeszyna w ziemi rawskiej, zwanego Noskiem, który swoim życiorysem potwierdził ludową etymologię słowa „szubrawiec” (*sub Ravae*). Gdy po roku od wzmiankowanego mordu Elżbieta Olszowska, tzw. *Dolina Friczowna*, wraz z mężem wytoczyła proces Kurzewskiemu, ten oskarżył jej męża Marcina oraz brata jego Sebastiana nie tylko o udział w licznych bójkach i zajazdach w Ujeździe, ale także o grabież bydła i zboża należącego do wikarego z Małcza, wreszcie o poranienie swych pięciu córek i dwóch synów, z których jeden zmarł wskutek strzału z hakownicy. Podmówiona przez Kurzewskiego szlachcianka Agnieszka Wolska oskarżyła dodatkowo Marcina i Stanisława Olszowskich o okrutne i zdradliwe zamordowanie jej syna, którego sami zaprosili na stypę po młodym Fryczu, a potem ukrywanie jego ciała. Nie ma tu miejsca na szczegółowe omawianie owych kryminalów, z których Marcin Olszowski został uniewinniony w roku 1590; opisuje je szczegółowo Bogumiła Kosmanowa (Kosmanowa 1977: 263–270). Dość stwierdzić, że Olszowscy z końca XVI wieku należeli do środowiska drobnoszlacheckiego i właściwie tylko połączenie fortuny fryczowskiej – cała wieś Skrzynki licząca sobie czterech kmieci i Przesiadłowo Olszowskich – stało

¹ Wszystkie dane genealogiczne i historyczne nieopatrzone odrębnym przypisem pochodzą z mojej pracy: Sławiński 2016. Tam zainteresowany czytelnik znajdzie stosowne odnośniki źródłowe.

się skromnym zaczynem przyszłej zamożności i awansu. Przypuszczalnie także służba wojskowa Marcina, udział w wyprawie moskiewskiej Batorego w chorągwi Aleksandra Koniecpolskiego, rozszerzyła możliwości finansowe i ambicje rodziny.

Intelektualne dziedzictwo Frycza z trudem mogło zagnieździć się w tym dość prostym szlacheckim środowisku. Czy pamiętano o nim jako o przodku? Trudno powiedzieć, faktem jest, że żadne z ówczesnych pism sławiących prymasa do pamięci tej nie sięga, być może zresztą z powodu różnowierczych tendencji renesansowego myśliciela. Druga z córek Frycza, Łucja, poślubiła Marcina Krzemieniowskiego h. Grzymała z Krzemieniowic w powiecie piotrkowskim. Synem tej pary był ksiądz Feliks Krzemieniowski, oficjał warszawski, kanonik krakowski, poznański, kaliski i łęczycki, który był ciotecznym bratem ojca prymasa (Kosmanowa 1977: 269) i z którym mógł się on zetknąć podczas początków swej kariery, na przykład podczas nauki w kolegium kaliskim. Podjął ją w roku 1633 wraz ze starszymi braćmi, Mikołajem i Krzysztofem, gdy ojciec ich Walerian zakupił dom w tym mieście przy ul. Piskorzewskiej, a także później w Krakowie, gdzie bracia Olszowscy wpisani zostali na listę studentów uniwersytetu dnia 24 kwietnia 1636 r.

Dziedzictwo Frycza (raczej chyba materialne, a nie intelektualne) przyczyniło się więc do podniesienia rangi Olszowskich. Marcina, pana na dwóch wsiach, tytułowano już *generosus*, zamiast, jak dotąd, *nobilis*. Spośród jego synów Marcelin był żołnierzem i poległ w wojnach moskiewskich, a Jan Krzysztof (zmarły w roku 1653) został kanonikiem warmińskim.

Prawdziwa kariera stała się natomiast udziałem najstarszego syna – Waleriana. Służył najpierw wojskowo pod starostą chełcińskim Aleksandrem Branickim i pod Stanisławem Żółkiewskim. Własną pracą, dzięki posiadanej „obfitej sztuce chleba”, cierpliwym dozorem (a nie lichwiarstwem) dorobił się niemałego majątku, osiągnął urzędy i to nawet senatorskie. Kasztelania spicymirska była krzesłowa i jedna z ostatnich w hierarchii senatoriatów koronnych, niemniej jednak dla pierwszego członka rodziny, który otrzymał urząd ziemski, musiało to być zawrotne osiągnięcie. Po pierwszym, skromnym, lokalnym i bezdzietnym małżeństwie z Dorotą Brzustowską z Brzustowiec², Walerian pojął za żonę dobrze skoligaconą Zofię Duninównę ze Skrzynna, urodzoną z Zofii Koniecpolskiej, siostry Zygmunta Stefana, sędziego ziemskiego sieradzkiego i Mikołaja, kanonika gnieźnieńskiego. Ten ostatni był opiekunem i protektorem przyszłego prymasa, w pierwszych latach jego kariery. Podczas bytności na jego dworze kilkunastoletni Andrzej przyjął niższe święcenia i od początku roku 1642 został koadiutorem kanonika. Koniecpolski scedował na niego swą krakowską kanonię.

Szczególnie ważne stało się dla Olszowskich pokrewieństwo przez Koniecpolskich z ówczesnymi właścicielami Ujazdu, Denhoffami, od których Walerian

² Zapewne w powiecie grójeckim w parafii Michałowice.

Olszowski dzierżawił starostwo wieluńskie od około 1630 do co najmniej 1646 r. W latach 1629–1634 starostą wieluńskim był Kacper Denhoff, wojewoda dorpacki żonaty z Anną Koniecpolską, a następnie jego syn Stanisław. Dzierżawa przyniosła Walerianowi spore dochody, które obrócił na kupno dóbr ziemskich. Jego syn i wnukowie byli już starostami grodowymi w Wieluniu w latach 1667–1687 oraz 1704–1719, a więc łącznie przez 35 lat (Opaliński, Żerek-Kleszcz 1993: 233–234), czerpiąc znaczne korzyści z dóbr starościńskich, ale również ponosząc koszty związane z odbudową murów miejskich (AGAD).

Ważną rolę w życiu prymasa odegrała jego matka, która już za młodu przeznaczyła go do stanu duchownego, czemu zapewne sprzyjały walory intelektualne Andrzeja. Kilka lat młodszy, uczył się równoległe z braćmi w Kaliszu i w Krakowie. Oboje rodzice otoczeni byli estymą przez prymasa, czego dowodem było ufundowanie im w Stolcu kaplicy nagrobnej, pomników i tablic. Również babka, Zofia z Koniecpolskich Duninowa, i jej brat Mikołaj, kanonik gnieźnieński, zaangażowani byli w wychowanie wnuka (Ziątkowski 2006: 560).

Z szesnaściorga dzieci Waleriana Olszowskiego wieku dojrzałego dożyło ośmioro. Czworo z nich ochrzczonych zostało w Ujeździe, można więc przypuszczać, że urodzili się w Przesiadłowie, raczej nie w Olszowie, która należała wtedy do innej linii rodziny. Osoby rodziców chrzestnych wymienione w zachowanej księdze metrykalnej parafii Ujazd z lat 1606–1652 poświadczają krąg rodzinno-towarzyski Olszowskich. Tak więc najstarszego, Mikołaja, ochrzczono 9 grudnia 1619 r. a trzymali go do chrztu Marcin Olszowski (dziadek?) i Anna Szczawińska; 15 sierpnia 1621 r. Paweł Szczawiński, kasztelan konarski-łęczycki i Duninówna, trzymali do chrztu Krzysztofa; Andrzeja – przyszłego prymasa ochrzczono 28 stycznia 1623 roku, a rodzicami chrzestnymi byli Zygmunt Koniecpolski, sędzia sieradzki i Małgorzata z Duninów Pyszkowska; czwartym dzieckiem była Zofia ochrzczona 28 marca 1625 roku, a jej rodzicami chrzestnymi byli żebrak Adam Inoruk i Dorota Rajska. Żebrak w roli ojca chrzestnego miał, według ówczesnego przekonania, przynieść szczęście w życiu. Później rodzina Olszowskich przeprowadziła się zapewne do Wielunia lub Niechmirowa, gdzie znajdowała się okazała rezydencja. Warto w tym miejscu wspomnieć, że cioteczne siostry prymasa, córki Anny z Duninów ze Skrzynna i Jana Dunin-Karwickiego, weszły w średnioszlacheckie, lecz zacne domy Cieńskich h. Pomian, Strzemboszków, Ołtarzewskich, Mniszków h. Poraj, a kuzyn Jerzy ożenił się z Anną Potkańską, a później Heleną Dunin-Wąsowiczówną (Minakowski). Przyszły książę kościoła urodził się więc w środowisku o ugruntowanej pozycji rodzinnej wśród narodu politycznego – aktywnej średniej szlachty.

Potomstwo Waleriana i Zofii z Duninów, a rodzeństwo prymasa Andrzeja to pięć synów i trzy córki. Najbardziej znaną z nich jest Katarzyna Jadwiga

(ok. 1624–6 grudnia 1664), przed rokiem 1646 żona Aleksandra Załuskiego h. Junosza, cześnika, a później wojewody rawskiego. Katarzyna pochowana została w krypcie kościoła w Białaczowie w dniu 26 stycznia 1665 r. Znajdowały się tam groby Duninów ze Skrzynna i Załuskich. Jej pomnik nagrobny oglądać można natomiast w kolegiacie pułtuskiej.

Pozostałymi córkami Waleriana Olszowskiego były: wzmiankowana Zofia (urodzona w roku 1625), która 18 sierpnia 1641 r. poślubiła w Wieluniu Gabriela Trzczińskiego oraz Anna (ochrzczona w Wieluniu 10 czerwca 1639 r.), żona Sebastiana Bogdańskiego h. Prus III, syna Stefana, kasztelana konarsko-sieradzkiego i Eufrozyny z Walewskich. Bogdański pełnił urząd cześnika sieradzkiego i był posem krolewskiej wsi Dębowiec w powiecie radomskim.

Najstarszym synem Waleriana Olszowskiego i bratem prymasa był Mikołaj (ur. 2 grudnia 1619 r. w parafii Ujazd – zmarł w 1667 r.), ożeniony z Heleną z Rudnik Biskupską h. Lis, córką kasztelana spycimirskiego Andrzeja i Marianny Szczawińskiej. „Mikołaj jak prędko ze szkół wyszedł, dworem się bawił” – napisał we wspomnieniu Zygmunt Koniecpolski (Pamiętniki o Koniecpolskich 1842: 193–197). Musiał być więc dworzaninem Zygmunta III Wazy. Nie osiągnął on żadnego urzędu, być może dlatego, że zmarł, nim jego brat Andrzej rozpoczął mógł wielką akcję protekcyjną swoich krewnych. Mikołaj i Helena Olszowscy mieli córkę, Teresę Ludwikę, która poślubiła Mikołaja Mycielskiego h. Dołęga, starostę kolskiego. Synem Mikołaja i Heleny był Marcin Konstanty Olszowski, elektor Jana III w roku 1674, zmarły w Opatowie pod Kępem 27 stycznia 1687 r. i pochowany na Jasnej Górze. Był on łowczym sieradzkim i starostą wieluńskim po stryju Hieronimie. Wraz ze stryjami, Andrzejem i Hieronimem, brał udział w poselstwie do Wiednia, mającym na celu poślubienie arcyksiężniczki Eleonory Marii przez króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego w roku 1669 (Relation: 4). W 1676 r. pełnił funkcję Marszałka Trybunału Koronnego. Pisał się na Olszowie, Kępnie, Krążkowach, Rzetnie, Małym i Dużym Stolcu, a był dziedzicem Kępna i okolicznych wsi oraz Russovic z wsiami pod Koninem, co najmniej od 6 czerwca 1672 r., kiedy stryj Andrzej powierzył mu administrację tych dóbr. Ożenił się z Kurozwęk Męcińską h. Poraj, córką Wojciecha, podkomorzego wieluńskiego i Teresy Przyłęckiej, kasztelanki oświęcimskiej, która po śmierci Olszowskiego poślubiła Aleksandra Michała z Kożuchowa Kożuchowskiego, cześnika kaliskiego. Wydzierżawiła wtedy również i zastawiła za 10 000 złotych Sierakowskim gniazdowną wieś Olszowę w powiecie brzezińskim (kontrakt datowany w Opatowie 14 lipca 1691 r.). Katarzyna Męcińska była właścicielką miasteczka Opatów nieopodal Kępna, na którym zapisała 1000 złotych konwentowi paulinów w Wieruszowie.

Synem Waleriana był także Krzysztof (urodzony przed 15 marca 1621 r., kiedy ochrzczono go w Ujeździe). Wysłali go Olszowscy na dwór krewnego, Stanisława

Konieczpolskiego, kasztelana krakowskiego – „ten przy panu krakowskim, dziadu swoim młodość trawił, jak z wojska przyjechał, pojął panienkę skromnych i przystojnych obyczajów, Bratkowską, mają już potomstwo” (Pamiętniki o Konieczpolskich 1842: 193–197). Cześniak wieluński żonaty był po raz pierwszy z Zofią Bratkowską h. Świnka, córką Mikołaja i Marianny z Ojrzanowskich, zmarłą przed 1674 r. Po raz drugi ożenił się z Anną z Siemikowic Grabińską h. Pomian, córką Hieronima, kasztelana sieradzkiego i Doroty Gębickiej h. Nałęcz, wdową po Samuelu Raczyńskim h. Nałęcz. Do Krzysztofa Olszowskiego należały m.in. dobra Siąszyce w powiecie konińskim, później własność jego bratanka Mikołaja, kasztelana bydgoskiego, i Karminek (zwany też Karmionki lub Dymki) w kaliskim (parafia Lututów), gdzie rezydował. Krzysztof Olszowski i jego starszy brat Mikołaj byli elektorami Jana Kazimierza w roku 1648.

Z Bratkowską Krzysztof miał syna Hieronima, ochrzczonego w Karmionkach 18 sierpnia 1652 r., niezjącego już w 1674 r., i Jana Chrzyciela, ochrzczonego tamże 1 lipca 1654 r.

Córkami Krzysztofa Olszowskiego i Zofii Bratkowskiej były: Zofia, ochrzczone w Karmionkach 1 lutego 1648 roku, zapewne tożsama z żoną Andrzeja Głębockiego h. Doliwa, sędziego grodzkiego brzesko-kujawskiego w roku 1694, a następnie starosty brzeskiego i nieszawskiego, wreszcie w roku 1720 wojewody rawskiego, zmarłego w 1735 r.; Marianna, ochrzczone w Karmionkach 20 czerwca 1649 r.; zapewne także Teresa, żona Tomasza Kielczewskiego z Gałęzowa h. Abdank, chorążego lubelskiego.

Synem Mikołaja bądź Krzysztofa Olszowskiego był ksiądz Chryzostom Jan Olszowski, urodzony zapewne ok. roku 1643, który w styczniu 1663 r. immatrykulował się wraz z przybyłym miesiąc później kuzynem Wacławem, z polecenia stryja Andrzeja, biskupa chełmińskiego, w gimnazjum braniewskim na kursie filozofii. W roku 1663 został instalowany na kanonię chełmińską, a w latach następnych został też kanonikiem warszawskim i kaliskim oraz sekretarzem królewskim.

W roku 1670 zaważowało opactwo hebdowskie. Król Michał mianował [na nie] Chryzostoma Olszowskiego, kanonika warszawskiego opatem. Zakonnicy wybrali samowolnie ks. Jaskólskiego, przeora strzeleńskiego. W roku 1672 posunęli się dalej: bogate opactwo jędrzejowskie otrzymał ulubieniec królewski, podkanclerzy i biskup chełmiński Andrzej Olszowski. Zakonnicy nie przyjęli go i obrali Madalińskiego, zakonnika lędzkiego. Rękawica została rzucona, a rzucona potężnemu przeciwnikowi Olszowskiemu. Gdy się zakonnicy zastawili przywilejem Jana Kazimierza, instygator koronny zapozwał Zapolskiego i Jaskólskiego przed sąd o nieznanym sposobem zyskany akt (de male obtento privilegio), a dekret królewski skazał ich na wieczne wygnanie. Zakonnicy udali się zapewne do Rzymu z apelacją. Przypuszczalnie wyrok co do Zapolskiego wykonany nie został. Kwestia patronatu stała się przedmiotem długotrwałego sporu za Jana III (Monografia opactwa Cystersów 1867: 22).

Chryzostom trzy lata później (1673) został proboszczem i archiprezbiterem w Nowym Stawie na Żuławach, a potem objął archiprezbiteriat malborski (od 10 marca 1673 do roku 1679). W 1677 r. był kanonikiem i posesorem prestymonium w Witowie a w 1683 r. dziekanem katedralnym chełmińskim. W 1692 r. wybrany został jako deputat na Trybunał Koronny w Piotrkowie. W roku 1700 był dziekanem kaliskim, 3 grudnia 1700 r. zrezygnował, zapewne pod naciskiem kapituły, z dziekanatu chełmińskiego, rezydując już wtedy wyłącznie w Warszawie.

Następnym, po Andrzeju, synem Waleriana Olszowskiego był Hieronim Jan (1624–1677), koniuszy królowej, podstoli koronny, wojewoda rawski, starosta brzeźnicki (1655–1677), szczercowski (1659–1667), mszczonowski (do 1677), kampinoski i wieluński (1667–1677), ożeniony z Petronelą Wołucką h. Rawicz, córką Sebastiana, kasztelana małogoskiego, jednego z czterech braci senatorów i Zuzanny z Owadowskich (wnuczki poety Jana Kochanowskiego). Hieronim ufundował kopułową kaplicę nagrobną Olszowskich przy farze wieluńskiej, obecnie nieistniejącą, oraz kaplicę nagrobną dla swojego ojca w kościele w Stolcu (Gryglewski 2002: 228), rozebraną przy przebudowie kościoła z zachowaniem nagrobka. Potomstwo Hieronima Olszowskiego i Petroneli Wołuckiej to: Zofia zmarła w 1697 r., żona Feliksa Aleksandra Lipskiego h. Łada, hrabiego SIR, wojewody kaliskiego; Onufry Jan Andrzej, używający imienia Andrzej, uczeń Kolegium Nowodworskiego w Krakowie w roku 1675, kiedy wraz z innymi podpisał utwór panegiryczny na cześć swojego stryja Andrzeja, arcybiskupa gnieźnieńskiego, chorąży gostyński przed 1681 r., łowczy koronny, pułkownik gwardii królewskiej, żonaty z Zofią Koniecpolską h. Pobóg (córka Krzysztofa, wojewody bełskiego i Konstancji ze Stanisławskich h. Pilawa, kasztelanki halickiej). Ślub Olszowskiego i Koniecpolskiej odbył się uroczyście 18 lutego 1680 r. w kaplicy królewskiej na zamku warszawskim. Onufry zmarł w kilka lat po ślubie. W 1681 r. procesował się z kuzynem, Marcinem Konstantym Olszowskim, o 10 000 złotych, należne mu z tytułu wyremontowania przez jego ojca, Hieronima, zamku wieluńskiego podczas pełnienia funkcji starościńskich. Wdowa po nim poślubiła wojewodę rawskiego, Aleksandra Załuskiego, poprzednio żonatego z Katarzyną Olszowską. Jedyne dziecko Onufrego i Koniecpolskiej, Andrzej, starosta wieluński od 16 lipca 1703 r., zmarł bezpotomnie pomiędzy 14 lipca a 14 września 1719 r.

Kolejnymi dziećmi Waleriana Olszowskiego i Zofii z Duninów byli bliźniacy – Stanisław i NN, ochrzczeni 9 grudnia 1633 r. w Wieluniu, Aleksander, ochrzczony tamże 2 sierpnia 1635 r., Franciszek, ochrzczony 23 sierpnia 1636 r. (wszyscy zmarli przed 1652 r.) i Zygmunt, ochrzczony 10 sierpnia 1640 r. – zmarły w 1681 r. Jako jedyny z młodszego rodzeństwa (wraz z siostrą Anną) dotrwał do wieku dojrzałego – podkomorzy wieluński, starosta bratiański, solecki i szczercowski, ożeniony był z Katarzyną z Walknowa Kobierzycką h. Pomian,

wojewódzianką pomorską, jedyną córką Stanisława i Zofii z Parzniewskich, wdową po Adamie Działyńskim, staroście bratiańskim. Ojciec Katarzyny był wybitnym humanistą, erudytą, pisarzem i politykiem. Jego siostra była żoną hetmana Stefana Czarnieckiego. Kobierzycka w rozliczeniach z dziećmi z pierwszego małżeństwa otrzymała prawa do starostwa bratiańskiego, które wniosła Zygmunтови Olszowskiemu wraz z dobrami Chlewo, Książenice oraz częściami w Walknowach i Naramicach w powiecie ostrzeszowskim oraz dworem w Kaliszu. Po jej śmierci podkomorzy wieluński ożenił się z Marianną Działyńską h. Ogończyk, starościanką kościańską, *secundo voto* żoną Macieja z Burzenina Pstrokońskiego h. Poraj, z którą spisał dożywocie 29 czerwca 1670 r. Działyńska wniosła mu wsie Płowce, Samszyce, Pilichów, Brelowo (Brylewo), Potułów, Dobre, Koszczały (Kościany) i Czołpino w powiecie radziejowskim. Pannie Annie Wilczkowskiej zapisał w 1688 r. w dożywociu dwór w Kaliszu, przy ulicy Piskorzewskiej, położony w sąsiedztwie domu jego teścia, Stanisława Kobierzyckiego.

Zygmunt Olszowski, podkomorzy wieluński, miał z Kobierzyckiej córkę Zofię, żonę Kazimierza z Morzyc Trzebuchowskiego, pułkownika JKM, która nabyła od swej macochy za 60 000 złotych Chlewo, Książenice, Walknowy, Naramice i dwór w Kaliszu. Jej posag wynosił 35 000 złotych. Z Działyńskiej miał Zygmunt Olszowski syna Mikołaja, kasztelana bydgoskiego, zmarłego w 1715 r., właściciela wymienionych powyżej wsi na Kujawach, a ponadto Broniszewka i Pobołówka w radziejowskim oraz Siąszyc (nabytych od spadkobierców ciotki, Zofii z Bratkowskich Olszowskiej). Mikołaj ożeniony był z Barbarą Kretkowską h. Dołęga, córką Ludwika i Ludmiły z Kołudzkich, fundatorką klasztoru pijarów w Radziejowie, siostrą wojewody chełmińskiego Zygmunta. Córki Działyńskiej to też Helena, zmarła w 1736 r., żona Antoniego Prądyńskiego h. Grzymała, posesora wsi królewskiej Łopatki Polskie w powiecie kowalewskim województwa chełmińskiego, i Anna, żona Zygmunta Walewskiego, h. Kolumna, kasztelana rozpierskiego, która toczyła z bratem spór o Płowce. Posag Anny wynosił około 60 000 złotych.

Zarówno pełnione stanowiska, trzymane królewszczyzny, jak i mariaże rodzeństwa i nepotów prymasa uwarunkowane były jego pozycją na dworze królewskim. Dbał on o pozycję swego domu, choć nie udało mu się doprowadzić do takich sukcesów, które pozwoliłyby na długo utrzymać Olszowskich w sferze magnackiej. Żaden z jego bratanków po mieczu nie został senatorem wielkim, a tylko jeden krzesłowym kasztelanem bydgoskim. Nawet mianowanie Hieronima wojewodą rawskim nastąpiło po jego śmierci, z antydatacją „żeby, choć na nagrobku był senatorem” (Przyboś 1979: 46–47). Niemniej jednak prymas zdobył dla Olszowskich liczne królewszczyzny i tłuste prebendy kościelne.

Pewną rolę w życiu prymasa Andrzeja Olszowskiego odegrali również jego kuzyni z młodszej linii Olszowskich pochodzącej od Sebastiana, brata Marcina

ożenionego z Fryczówną Modrzewską. Dziećmi tego Sebastiana Olszowskiego z Zofii Ojrzanowskiej h. Junosza byli: Zofia, żona Macieja Kozielskiego, w roku 1608 „pani na wsi Olszowa”, oraz Sebastian młodszy (nie jak w herbarzach Władysław), dzierżawca wsi Leszczyn, należącej do Waleriana, kasztelana spicymirskiego, który to Sebastian Olszowski, miał z Anną Stawską jeszcze pięciu synów: Jana i Stanisława, Gabriela, kanonika poznańskiego, instalowanego po śmierci Mikołaja Dunina 18 czerwca 1661 r., za wstawiennictwem biskupa Andrzeja Olszowskiego, Waleriana oraz Krzysztofa (zmarłego w 1679 r.).

Najstarszym synem Sebastiana Olszowskiego był Jan, kasztelan brzeziński, którego piękny kartusz herbowy znajduje się w kościele Św. Wojciecha w Ujeździe, a plakietka wotywna z inicjałami „IO z O P W” w kościele św. Anny (Corpus Inscriptionum Poloniae 1995: 62) w Lubawie, gdzie z ramienia kuzyna Andrzeja, podówczas biskupa chełmińskiego, był starostą dóbr biskupich. W roku 1642, w związku z jego ożenkiem z Zofią Niechmirowską h. Poraj, córką Władysława, ojciec uwolnił mu pewne dobra w celu zabezpieczenia posagu żony. Już 27 lipca 1663 r. otrzymał on urząd podstolego wieluńskiego, z którego 11 lutego 1676 r. awansował na kasztelanę brzezińską. „Jan kasztelan brzeziński, stryjeczny brat arcybiskupa, mąż staropolskiej cnoty, w którym szczerść z ludzkością certywała, urodzony był z Stawskiej, zszedł z tego świata przed rokiem 1683, w Wieluniu u OO. Reformatorów pochowany” – napisał o nim Niesiecki (Niesiecki 1841: 91), choć w istocie zmarł on po dłuższej chorobie dopiero przed 1 października 1691 r. Był właścicielem wsi Jodlanki (Jedlanka?) w powiecie radomskim województwa sandomierskiego (tej położonej zapewne w pobliżu Iłży), wsi Kamionki w powiecie sieradzkim z dworem, zamkiem i domem, a także Dominikowic w powiecie szadzkowskim, województwo sieradzkie. Początkowo, (co najmniej od roku 1663) był generalnym administratorem dóbr biskupstwa chełmińskiego, piastowanego przez jego kuzyna Andrzeja. Później od tegoż krewnego, już arcybiskupa gnieźnieńskiego, dzierżawił klucze dóbr arcybiskupich Chełmno (nad Nerem), Tum i Grzegorzewo obejmujące około 19 wsi. W roku 1685 dzierżawił klucz uniejowski arcybiskupstwa gnieźnieńskiego. Wzmiankowany został także jako starosta (biskupi) łowicki. Przed śmiercią zdążył cedować dzierżawione dobra Bonhof lub Rudzyńskie (niezidentyfikowane) na zięcia Marcina Siemianowskiego, cedował także wójtostwo we wsi Grabków w arcybiskupim kluczu tureckim. W roku 1678 dzierżawił też dobra Zawada należące do Jerzego Denhoffa, opata witowskiego. Dał się poznać jako negocjator w trudnych sprawach politycznych, biorąc bowiem udział w konfederacji gołębskiej (u boku kuzyna-biskupa) w październiku 1672 r., wyznaczany był dwukrotnie na delegata senatu do koła rycerskiego. Ze zmarłej przed nim Zofii Niechmirowskiej miał córkę Annę, żonę Marcina Siemianowskiego h. Grzymała, kasztelana wieluńskiego. Synem kasztelana brzezińskiego,

zmarłym przed śmiercią ojca, był Krzysztof, miecznik dobrzyński (zmarły przed 13 maja 1679 r.), tożsamy zapewne z uczniem gimnazjum braniewskiego immatrykulowanym 7 maja 1662 r. Miecznik ożenił się z Anną (lub, jak pisano w niektórych dokumentach, Barbarą) Łącką lub Łędzką, z którą miał dwie córki – Teofilę i Katarzynę, panny w roku 1687. Jedyny syn Krzysztofa i Łędzkiej to Antoni, rzekomy stolnik dobrzyński, w roku 1702 wzmiankowany jako miecznik dobrzyński.

Drugim synem Sebastiana i Anny Stawskiej był Stanisław (zmarły 2 kwietnia 1700 r.), początkowo podstoli wieluński (nominacja 11 lutego 1663 r., po bracie Janie, mianowanym na urząd kasztelana brzezińskiego), a następnie kasztelan rozpierski (nominacja 11 kwietnia 1685 r.), żonaty z Marianną Wybranowską h. Poraj. Miał z nią synów: Wacława, kanonika gnieźnieńskiego, Sebastiana i Jana oraz córki Aleksandrę, żonę Michała z Małyszyna Raczyńskiego h. Nałęcz, podczaszego wieluńskiego, zmarłego w 1703 r. i Annę. Ksiądz Wacław Olszowski przed objęciem kanonii gnieźnieńskiej był już członkiem kapituły łowickiej. Anna była żoną Jana Wojciecha z Kurozwęk Męcińskiego, kasztelana sieradzkiego i starosty radomskiego w 1667 roku. Synem Stanisława był także Sebastian, co potwierdza jego tytuł kasztelanica rozpierskiego w *sufragium* szlachty sandomierskiej z roku 1697 oraz Jan, wspomniany wraz z najmłodszym Sebastianem w testamencie stryja – kasztelana brzezińskiego Jana, po którym otrzymał cesję wójtostwa w arcybiskupim Uniejowie.

Na szczególną uwagę w kręgu rodzinnym prymasa Olszowskiego zasługują także potomkowie jego siostry, Katarzyny Załuskiej, a więc Andrzej Chryzostom (zmarły w 1711 r.), kanclerz wielki koronny, biskup kijowski, płocki i arcybiskup warmiński; Aleksander Józef, wojewoda rawski, zmarły w 1720 r., żonaty z Teresą Wapowską, a później z Teresą Potkańską; Marcin Paweł, sufragan płocki, zmarły w 1709 r.; Hieronim, kasztelan rawski, zmarły w 1714 r., ożeniony z Ludwiką Wierzbowską; Franciszek Maciej, wojewoda płocki zmarły w 1735 r., ożeniony z Dorotą Joanną d'Archot de Riviere et de Houmont; wreszcie Ludwik Bartłomiej, biskup płocki, zmarły w roku 1722. Kolejne pokolenie Załuskich, synów Aleksandra Józefa, dało kościołowi trzech kolejnych biskupów: Andrzeja Stanisława (zm. 1758), biskupa płockiego, łuckiego, chełmińskiego, wreszcie krakowskiego i kanclerza wielkiego koronnego, Marcina (zm. 1768), biskupa sufragana płockiego, i Józefa Andrzeja (zm. 1774), biskupa kijowskiego.

Prymas Olszowski ułatwiał kariery tak duchowne, jak świeckie swoim krewnym, co upamiętnione zostało poprzez umieszczenie go wraz z siostrą w nekropolii Załuskich i Olszowskich w kolegiacie w Pułtusk, zrealizowanej dzięki staraniom jego siostrzeńca Ludwika Załuskiego, biskupa płockiego.

O ile wydaje się, że protegować samego Olszowskiego w początkach jego kariery mogli jego wujowie kanonicy: Feliks Krzemieniowski, Mikołaj Koniecpolski oraz stryj Jan Krzysztof Olszowski, a spośród świeckich Zygmunt Koniecpolski, sędzia sieradzki, Kacper Denhoff, wojewoda dorpacki, Stanisław Koniec-

polski, hetman wielki koronny, kasztelan krakowski, o tyle sam Olszowski pomagał w karierze urzędniczej swych braci: Krzysztofa, Hieronima i Zygmunta oraz bratanków: Marcina, starosty wieluńskiego, Onufrego, łowczego koronnego, a także dalszych kuzynów: Jana, kasztelana brzezińskiego i Stanisława, kasztelana rozpierskiego. Spośród jego nepotów trzech Załuskich – Andrzej, Marcin, Ludwik – zostało biskupami, trzech Olszowskich – Chryzostom, Gabriel i Wacław – prałatami i kanonikami. Olszowski protegował także pozostałych Załuskich na ich świeckie urzędy. Jego biblioteka prywatna stała się zacyzmem biblioteki Załuskich, a zatem również naszej dzisiejszej ksiąźnicy narodowej (Wichowa 2003: 20).

BIBLIOGRAFIA

AGAD, księgi grodzkie sieradzkie – Relationum 46, k. 125v.–126v.

Corpus Inscriptionum Poloniae. 1995. T. IX: Województwo Olsztyńskie. Z. 1: Lubawa i Okolice. Wyd. Jarosław Wenta i Jan Wroniszewski. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.

Gryglewski Piotr. 2002. *Vetusta monumenta. Szlacheckie mauzoleum od połowy XV do XVII wieku*. Seria: Sztuka Polski Środkowej. Red. Zbigniew Bana. Łódź: Katedra Historii Sztuki Uniwersytetu Łódzkiego – Piątek Trzynastego Wydawnictwo.

How are you doing Mr. Olszowski? – ze Stefanem Olszowskim rozmawiają Andrzej Mroziński i Bogdan Rupiński. 2008. Warszawa: Ampress.

Kosmanowa Bogumiła. 1977. *Modrzewski i jego przeciwnicy*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.

Koźmian Kajetan. 1972. *Pamiętniki*. T. 1. Wstęp oraz komentarze Juliusz Willaume. Wstęp edytorski, ustalenie tekstu w oparciu o autograf oraz komentarz filologiczny Marian Kaczmarek i Kazimierz Pecold. Przedm. Artur Kopacz. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo.

Minakowski Marek. *Wielka Genealogia Minkowskiego*, <http://www.przodkowie.com.pl> [dostęp: 11.06.2010].

Monografia opactwa cystersów we wsi Mogiła opracowana i pamięci ubiegłych w roku 1864 pięćuset lat istnienia Akademii Krakowskiej poświęcona przez Towarzystwo Naukowe Krakowskie. 1867. Kraków: Towarzystwo Naukowe Krakowskie.

Niesiecki Kasper. 1841. *Herbarz Polski*. T. VII. Lipsk: Nakładem Jana Nepomucena Bobrowicza.

Pamiętniki o Koniecpolskich. Przyczynek do dziejów polskich XVII w. 1842. Lwów: nakładem Leona Rzewuskiego,

Prokop Krzysztof Rafał. 2000. *Arcybiskupi gnieźnięscy w tysiącleciu*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

Przyboś Kazimierz. 1979. *Olszowski (Olszewski) Hieronim z Olszowy h. Prus II (ok. 1622–1677), podstoli koronny, wojewoda rawski*. W: *Polski Słownik Biograficzny*. T. XXIV. Wrocław: Polska Akademia Nauk – Instytut Historii.

Relation und kurzer Entwurf welchergestalt Andreas Olszowski, Botschafter Ihrer Königlich-Majestät in Polen, zur Werbung der königlichen Braut, Erzherzogin von Österreich, Eleonorae Mariae Josephae in der Hauptstadt Wien den 12. Dezember 1669 den solennen Einzug gehalten hat.

Sławiński Tomasz. 2016. *Olszowscy herbu Wilczekosy. Stan badań nad genealogią rodziny.* W: *Studia genealogiczne poświęcone pamięci profesora Włodzimierza Dworzaczka.* Red. Andrzej Sikorski i Tomasz Sławiński. Warszawa: Wydawnictwo PIOMAR. S. 107–191.

Urządnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy. 1993. Oprac. Edward Opaliński i Hanna Żerek-Kleszcz. Red. Antoni Gąsiorowski. Kórnik: Polska Akademia Nauk – Biblioteka Kórnicka – Instytut Historii.

Wichowa Maria. 2003. *Studia i materiały o życiu i twórczości Andrzeja Frycza Modrzewskiego w pięćsetną rocznicę urodzin pisarza.* Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.

Ziątkowski Leszek. 2006. *Młodość i początki edukacji Andrzeja Olszowskiego.* W: *Między Lwowem a Wrocławiem. Księga jubileuszowa profesora Krystyna Matwijowskiego.* Red. Bogdan Rok, Jerzy Maroń. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek. S. 563–585.

Tablica 1: Przodkowie prymasa Andrzeja Olszowskiego – linia ojczyzna

Piotr x N h. Ostoja				
I				
Stanisław zm. po 1578	Sebastian zm. przed 1610 student uniwersytetu krakowskiego 1573 x Zuzanna Ojrzanowska (potomstwo)	Marcin (zm. po 1619) dz. cz. Przesiadłowa i Olszowy x. 1586 Elżbieta Fryczówna Modrzewska h. Jastrzębiec dz. Skrzynek	Jakub	
I				
Jan Krzysztof (1653) Kanonik kamieniecki sekr. król., kan. warm.	Walerian (1587-1650) podst. wiel. 1635, pdkm. wendeński, kaszt. spicym. 1648, x 1. Dorota Brzustowska, x 2. Zofia ze Skrzynna Duninówna h. Łabędz (potomstwo)	Marcelin zm. 1612	Jadwiga x Jan Kurzewski zm. przed 1624	

Tablica 2: Potomstwo Andrzeja Frycza Modrzewskiego**Andrzej Frycz Modrzewski** h. Jastrzębiec (zm. 1572)

x Jadwiga z Kamienia Kamińska (2do v. Magnuska)

I

Andrzej (zm. 1587)	Elżbieta Fryczówna	Lucja Fryczówna
	x Marcin Olszowski h. Wilczekosy	x Marcin Krzemieniowski h. Grzymała
	I	I
	Walerian Olszowski	Feliks Krzemieniowski
	kasztelan spycymirski	kanonik krakowski, poznański, łęczycki, kaliski, oficjał warszawski

Tablica 3: Potomstwo Mikołaja Koniecpolskiego h. Pobóg**Mikołaj Koniecpolski**

x Zofia Przerębska h. Nowina

Zygmunt Stefan Koniecpolski	Zofia Koniecpolska	Mikołaj Koniecpolski
sędzia ziemski sieradzki, pamiętnikarz	x Krzysztof Dunin ze Skrzynna h. Łabędź	kanonik gnieźnieński
	I	
	Zofia Duninówna ze Skrzynna	
	x Walerian Olszowski h. Wilczekosy	
	I	
	Andrzej Olszowski , arcybiskup gnieźnieński	

Tablica 4: Rodzeństwo Andrzeja Olszowskiego

Walerian (1587-1650), podstoli wiełuński 1635, podkomorzy wendeński 1641, kasztelan spycymierski 1648
 1. x Dorota Brzustowska, 2. x Zofia Duminówna ze Skrzyńska h. Labędz

Mikołaj (1619-1667) **Krzysztof** (1621-1686) **Andrzej** (1623-1677) **Hieronim Jan** (1622-1677) **Zofia** **Katarzyna** (1624-1664) **Anna** **Zygmunt** (1640-1688)
 x Helena Marianna cześć. wiew. 1668, stol. podkanclerze koronny podst. koronny, wda raw. (*1625) x 1646 Aleksander x Zygmunt (zm. 1736)
 z Rudnik Biskupska 1 x Zofia Bratkowska star. wiełuński star. wiełuński x Sebastian x Katarzyna Kobierycka
 h. Lis h. Świnika, 2 x Anna h. Bogański h. Korab (1 v. Adamowa
 Grabuńska h. Pomian Grabiń Działyńska), 2 x Marianna
 (2 v. Samudowa z cześć. wiełuński Działyńska) h. Ogornczyk
 Raczynska) Burzenina Perokonska)

I
Teresa **Marcin Konstanty** **I. Hieronim Jan Chrzczciel** **Zofia** **Marianna** **Teresa** **Zofia** (zm. 1696) **Ondry** **Jan**
 x Mikołaj (1653-1687) x 1654 (*1648) (*1648) x Tomasz x Feliks A. Lipski **Andrzej** **Andrzej** **Jan**
 Mycielski lowcz. sier (1652-1674) (*1654) x Andrzej Kielczewski hr. SIR, wda kal. (zm. 1720)
 h. Dolega star. wiełuński h. Abdańk lowczy kor. star. wiew. (zm. 1720)
 star. kol. x Katarzyna h. Doliwa chor. lubelski x Zofia Koniecpolska h. Dolega
 z Kurozwęk Męcńska h. Pobeg (2 v. chowski h. Dolega
 h. Poraj h. Poraj Aleksandrowa Zabaska)

Tablica 5: Kuzyni prymasa Andrzeja Olszowskiego

Sebastian (zm. przed 1610)
 x Zofia Ojrzanowska

Sebastian
 x Anna Stawska h. Leszczyc

Jan (1630-1691) **Gabriel** (1661) kanonik poznański
 kasztelan brzeski 1676
 x Zofia Niedmitrowska h. Poraj

Zofia
 x Maciej Kozieleski

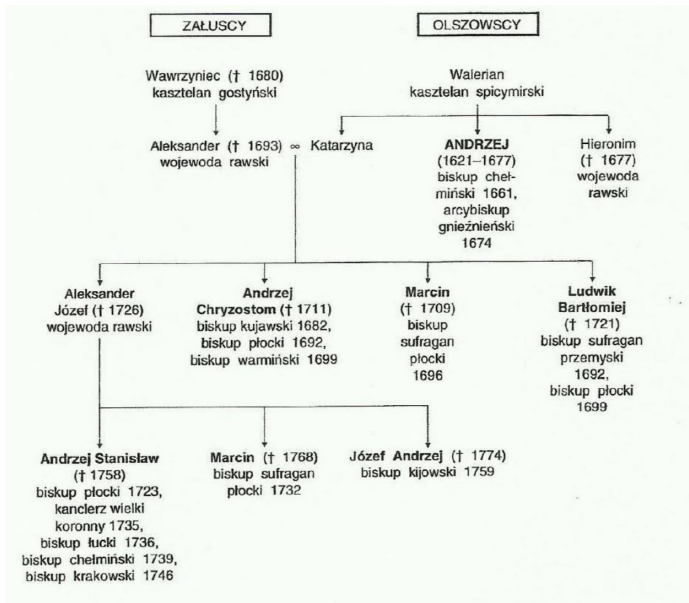
Walerian
próżny eułubensis
 (żył 1697)

I
Anna (zm.p. 1683) **Krzysztof** (zm. 1679),
 x Marcin mieczn. dobrozyński
 Siemianowski x Anna Leszka
 h. Grzymala h. Janina
 kasztelan wiełuński

Wachaw (zm. 1680) **Aleksandra** **Anna**
 kanonik gnieźnieński x Michał z Malyszyna x Jan Wojciech
 Raczynski h. Nalecz z Kurozwęk Męcniński
 podcz. wiełuński h. Poraj, kasztelan
 sieradzki

Jau **Sebastian** (zm. po 1693)
 x Konstancja x Konstancja Niewęgłowska
 Rogowska h. Jastrzębiec

Krzysztof
 (zm. 1679)

Tablica 6: Nepoci prymasa Andrzeja Olszowskiego z rodu Załuskich³

Tomasz Sławiński

FAMILY CIRCLE OF PRIMATE ANDRZEJ OLSZOWSKI

(summary)

The article contains an analysis of family and genealogical connections of one of the most prominent historical figures of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 17th century – Andrzej Olszowski, Archbishop of Gniezno and Primate of Poland – politician, clergyman, writer and intellectual. He was a descendant of a middle-class gentry who settled in the land of Łęczycza, sealing himself with the Wilczekosy (Wolf Scythes) coat of arms, attesting to the origin of Clan Prusy (the medieval refugees from Pruthenia attacked by Theutonic Order). Despite this modest pedigree he had such outstanding figures among his ancestors

³ Według: Prokop 2000: 363, tablica XII.

as Andrzej Frycz Modrzewski – a Renaissance writer and humanist, and his nepoties included the famous brothers Załuscy – bishops, patrons of art and science, the creators of the library, which became the leaven of the polish National Library.

KEYWORDS

genealogy, primate, Andrzej Olszowski